

УДК: 343.228+343.32

*Оксана Олександрівна Кваша,
вчений секретар
Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України,
доктор юридичних наук, професор
ORCID: 0000-0002-9832-6070*

*Ганна Миколаївна Андрусяк,
доцент кафедри кримінального права і процесу
Волинського національного університету імені Лесі Українки,
кандидат юридичних наук, доцент
ORCID: 0000-0003-1681-7384*

ДІЇ, СПРЯМОВАНІ НА ВІДСІЧ ТА СТРИМУВАННЯ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ, У КОНТЕКСТІ ПРИРОДНОГО ПРАВА НА НЕОБХІДНУ ОБОРОНУ

*Захист суверенітету і територіальної цілісності
України, забезпечення її економічної та інформаційної
безпеки є найважливішими функціями держави,
справою всього Українського народу.
Стаття 17 Конституції України*

Постановка проблеми. У системі обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння, провідне місце традиційно належить необхідній обороні. У Кримінальному кодексі України (далі – КК України) 1960 року ця обставина разом із крайньою необхідністю та затриманням злочинця утворювали інститут обставин, що виключають злочинність діяння. З прийняттям чинного КК України 2001 року кількість таких обставин збільшилася до восьми. І, попри численні зміни і доповнення, які вносилися за 20 років до Кодексу, цей інститут не зазнав розширення, однак змінилася назва, про що йтиметься далі.

Війна Росії проти України зумовила необхідність корекції вітчизняного кримінального законодавства і у цій частині. Правоохоронні органи по всій країні фіксують вчинення рашистськими окупантами значної кількості воєнних злочинів. Збройні Сили України чинять героїчний опір загарбникам, однак і пересічним громадянам доводиться самостійно захищати себе і своїх близьких від насильства росіян.

Не лише законодавець, а й науковці оперативно реагують на ситуацію в державі. Так, в Інституті держави і права імені В. М. Корецького НАН України було створено Центр досліджень воєнних злочинів, який концентрує зусилля на всебічному аналізі усього спектра воєнних злочинних проявів, окреслених нормами міжнародного кримінального права; виготовленні аналітичних матеріалів концептуального характеру; підготовці науково-методичних та практичних рекомендацій для органів розслідування та системи правосуддя. 2 червня 2022 року відбулося відкрите засідання цього Центру, в якому взяли участь співробітники Інституту, представники Верховної Ради України, Міністерства юстиції, Верховного Суду, Міністерства оборони, Служби зовнішньої розвідки, Державного бюро розслідувань, посольства Грузії, Асоціації міжнародного права в Україні, добровольчих батальйонів Сил територіальної оборони, науковці та практики¹. Очевидно, що потребують ретельного дослідження не лише питання притягнення до кримінальної відповідальності

¹ <http://idpnan.org.ua/ua/novini.html>

громадян РФ за вчинені злочини, а й підстави непритягнення до відповідальності українських військовослужбовців та інших громадян, які з метою відсічі та стримування збройної агресії РФ заподіяли шкоду правоохоронюваним інтересам. Тому слід схвалити внесення Законом № 2124-IX від 15.03.2022 до відповідного розділу КК України статті 43-1 «Виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України».

Інститут необхідної оборони притаманний усім законодавствам на всіх етапах розвитку. У демократичному суспільстві кожна особа повинна мати максимум можливостей для захисту порушених прав, тому Україна на конституційному рівні закріпила право кожного на самостійний захист свого життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань (ст. 27).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження необхідної оборони здійснили такі вчені: О. Авраменко, Ю. Александров, Г. Андрусак, П. Андрушко, В. Аніщук, М. Анчукова, М. Бажанов, Ю. Баулін, О. Боднарук, Л. Белогриць-Котляревський, В. Блінніков, В. Бурдін, О. Газданов, В. Глушков, В. Грищук, Л. Гусар, О. Житний, М. Зенова, О. Кваша, О. Костенко, А. Красіков, І. Красницький, М. Лавренко, А. Музика, В. Навроцький, Б. Орловський, М. Панов, А. Піонтковський, Т. Присяжнюк, М. Сенаторов, М. Сергатий, О. Сибаль, Є. Сидоренко, І. Слущкий, М. Таганцев, П. Фріс, М. Хавронюк, О. Ющик та ін.

Мета статті. Незважаючи на значний внесок цих вчених у розробку проблеми необхідної оборони, невирішеною залишається проблема сутності права на необхідну оборону та її співвідношення із новелою – правом на захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Загальним міжнародним документом, який визнає правомірне позбавлення життя іншої особи задля самозахисту власного життя, є Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, ратифікована Україною 17 липня 1997 року зі змінами та доповненнями, внесеними Протоколом № 11 від 11 травня 1994 року, Протоколом № 14 від 13 травня 2004 року [1]. Історично право оборони від небезпеки, що загрожує людині, визнається таким, що впливає із самої природи речей, є природним правом людини, незалежно від подальшого його державного оформлення. Виходячи з природи необхідної оборони, можна констатувати, що саме відсутність небезпеки для суспільства зумовлює виключення кримінальної відповідальності, а не воля законодавця прописати це у законі. З цих підстав ми піддаємо критиці нову назву інституту КК України «Обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння» [2, с. 71], до якого включена нова ст. 43-1. На нашу думку, така назва є невдалою, адже не відображає соціальну і юридичну природу норм, вміщених у ньому. Так, виконання обов'язку / права щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України є обставиною, яка виключає не лише протиправність, а насамперед суспільну небезпечність. Тому таке діяння за своїм змістом є суспільно корисним.

Природність права на необхідну оборону здавна визнавалося філософами і юристами. Саме представники філософсько-правової школи природного права обґрунтували право особи на самозахист життя і здоров'я. Поняття природного права запровадив Томас Гоббс, вивівши з фундаментального права на життя та необхідності його збереження. Вчений вивів науку про природні закони, якими забезпечуються всі права людини, головним серед яких є право на життя [3, с. 194]. Ще Фома Аквінський писав, що сенс природного закону для людини як особливої істоти, наділеної богом душею і розумом (природженим, природним світлом для розуміння і пізнання), полягає в тому, що людина згідно зі своєю природою має розрізняти добро і зло... Для людини як розумної істоти діяти за природним законом означає вимогу діяти за наказами людського розуму [4, с. 416]. Вітчизняні вчені теж переконані: «Для того, щоб зрозуміти сутність природного права, слід з'ясувати і виявити сутність (природу) людини» [5, с. 19].

Тому суперечливою вважаємо позицію П. Савіна про те, що право на необхідну оборону має подвійну природу: як право природне, так і право позитивне [6, с. 57], оскільки не можна об'єднувати антагоністичні позиції. Право необхідної оборони слід розглядати як невідчужуване та абсолютне, властиве людині від народження, що лежить в його основі, а закріплення цього права волею держави у законі є похідним.

Загальновідомо, що підставою необхідної оборони є вчинення суспільно небезпечного посягання, під яким розуміють активні дії особи, спрямовані на спричинення шкоди правам чи інтересам особи, суспільним чи державним інтересам, що охороняються кримінальним законом Укра-

їни, незалежно від наявності в цих діях усіх суб'єктивних ознак злочину. Аксиоматичною є теза про необмеженість кола тих правоохоронюваних інтересів, що можуть бути об'єктом посягання. Хоча переважно необхідна оборона сприймається як оборона від посягання на життя чи здоров'я. На практиці ж спричинення шкоди нападнику під час захисту, наприклад, власності чи статевої свободи / недоторканості, як правило, завершується вироком особі, яка захищалася. Зокрема, встановлена тенденція судової практики, яка полягає у незастосуванні норми про необхідну оборону при посяганні на статеvu свободу жінки, коли жертва зґвалтування притягається до кримінальної відповідальності за перевищення меж необхідної оборони або й за умисне заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю [7, с. 182–183].

Вивчення судової практики України в цій частині засвідчило, що в усіх випадках, коли, перебуваючи в ситуації правомірної необхідної оборони, особа, яка захищалася, заподіювала смерть нападнику, вчинене нею діяння було кваліфіковане судами України як «умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця» за ст. 118 КК України (чи відповідною статтею КК України 1960 р.) незалежно від цінності блага, на яке було вчинено суспільно небезпечне посягання і щодо якого застосовувалася необхідна оборона [8, с. 311].

Оскільки новела КК України, закріплена у ст. 43-1, є різновидом / проявом необхідної оборони, то можна передбачити, що і захист національної безпеки не буде безспірною підставою для визнання судами заподіяної шкоди правомірною. У попередніх публікаціях ми неодноразово піддавали критиці таку хибну позицію: «Оскільки для захисту інтересів суспільства і держави існує система збройних органів, то посягання на них не є підставою для реалізації права на необхідну оборону» [9, с. 58–59; 10; 11]. Такий підхід не можливо сприйняти і сьогодні, в умовах триваючої російсько-української війни. Більше того, при визначенні змісту суспільно небезпечного посягання, яке є підставою застосування необхідної оборони, на перше місце слід ставити саме державні інтереси / національну безпеку, а не життя, здоров'я, власність. Державні інтереси як об'єкт захисту вчені визначають як зовнішню безпеку та обороноздатність держави, її територіальну цілісність та недоторканність, державну, економічну та інформаційну безпеку, державну таємницю тощо [12, с. 133]. Заподіяння шкоди національній безпеці України прямо порушує права і свободи людини і громадянина. Тому кожна особа має право на самостійний захист усіх складових національної безпеки, а саме конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності й недоторканності, обороноздатності, які є іманентно необхідними, імперативними для забезпечення прав і свобод громадян України. Руйнування національної безпеки неминуче призводить до руйнації системи захисту усіх прав і свобод громадянина. Тому виокремлення у необхідній обороні права на захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України є цілком логічним. Більше того, наведене як епіграф до цієї статті положення Конституції України є підтвердженням такого висновку. Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу. Попри важливість цього конституційного положення сьогодні дещо дискусійною вважаємо позицію М. Савчина, яка полягає у тому, що саме з нього випливає право народу України на опір недемократичному правлінню, яке у подальших працях вчений уточнює як право на самозахист [13, с. 189; 14, с. 26, 36]. Наполягаємо на тому, що першоосновою такого права є його природне походження, а конституційне його закріплення – вторинне.

Щодо ст. 43-1 КК України науковці виокремлюють такі умови правомірності до захисту: захист може здійснюватися будь-якими особами, для яких це може бути як правом, так і обов'язком: реалізується у формі діяння (дія або бездіяльність); вчиняється в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту; спрямоване на відсіч та стримування збройної агресії РФ або агресії іншої країни; заподіює шкоду життю або здоров'ю особи, яка здійснює таку агресію або шкоду правоохоронюваним інтересам; відсутні ознаки катування чи застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України тощо [15, с. 320].

До спільних рис аналізованої норми і необхідної оборони у КК України слід віднести, насамперед такі: *обсяг права* («кожна особа має право на захист Вітчизни, незалежності та територі-

альної цілісності України незалежно від можливості уникнення зіткнення, заподіяння шкоди або звернення за допомогою до інших осіб чи органів державної влади, Збройних Сил України» (ч. 2 ст. 43-1), «кожна особа має право на необхідну оборону незалежно від можливості уникнути суспільно небезпечного посягання або звернутися за допомогою до інших осіб чи органів влади» (ч. 2 ст. 36); *межі захисту* («не вважається виконанням обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України діяння (дія або бездіяльність), спрямоване на відсіч та стримування збройної агресії Російської Федерації або агресії іншої країни, яке явно не відповідає небезпечності агресії або обстановці відсічі та стримування...» (ч. 2 ст. 43-1); «перевищенням меж необхідної оборони визнається умисне заподіяння тому, хто посягає, тяжкої шкоди, яка явно не відповідає небезпечності посягання або обстановці захисту» (ч. 3 ст. 36) тощо.

У цьому контексті зауважимо, що методика структуризації тексту кримінального закону не може бути довільною, а повинна ґрунтуватися на певних правилах нормотворчої техніки. Одне з таких правил полягає у тому, щоб розміщувати нову статтю Загальної чи Особливої частини КК не довільно, а максимально наближено до тієї статті, яка найбільш наближена до неї за змістом [16, с. 94]. Новій статті мають бути надані номер попередньої статті і додатковий цифровий індекс – 1, 2, 3 і т. д. [17, с. 36]. Зважаючи на ці положення та враховуючи те, що у КК України новела у ст. 43-1 максимально наближена до ст. 36, пропонуємо розташувати нову статтю після статті «Необхідна оборона» під номером 36-1.

Аналізованій новелі КК України властиві також специфічні ознаки, відмінні від необхідної оборони. По-перше, право на захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України – це не лише право, а й обов'язок для певних категорій громадян (очевидна суперечність між назвою ст. 43-1 та її змістом). Назва статті свідчить, що йдеться про таку нову обставину, як «виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України». Тоді як у частині першій ст. 43-1 взагалі не згадується термін «обов'язок», а у другій – йдеться про «право» на захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України. Для вирішення питання про суть ст. 43-1 КК України – право чи обов'язок, слід схвалити пропозицію вітчизняних науковців, щоб назву цієї статті викласти в такій редакції: «Захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України» [18, с. 324]. По-друге, у ст. 43-1 йдеться про діяння у формі як дії, так і бездіяльності. По-третє, діяння вчиняється в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту. По-четверте, метою вчиненого діяння є відсіч та стримування збройної агресії РФ або агресії іншої країни. Очевидно, що виокремлення у ст. 43-1 КК України РФ як країни-агресора обґрунтовано прийняттям статті в умовах триваючої воєнної агресії Росії проти нашої держави. Однак переважно у КК України норми запроваджуються не просто як реакція на поточну ситуацію, а на перспективу. Адже у ст. 1 серед завдань Кримінального кодексу України зазначено забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання кримінальним правопорушенням. Тому виникає питання про доречність виокремлення серед майже двох сотень країн однієї, нехай і безпосереднього агресора. Війна з РФ закінчиться рано чи пізно. Існує велика ймовірність, що на мапі світу з'явиться нова держава – союзна держава РФ і Республіки Білорусь, яка, безперечно, буде недружньою до України та може мати іншу назву. Тому слід виключити згадку про РФ із цієї новели. Цілковито достатньо поняття «агресія іншої країни». Агресія (лат. *aggressio* – напад) – застосування збройної сили однією державою (групою держав) проти суверенітету, територіальної цілісності, політичної незалежності іншої держави або народу (нації) [19, с. 14].

Розвиваючи запропоноване нами раніше розуміння права на необхідну оборону в контексті його природного походження [20, с. 262], такий її специфічний прояв (вид), як «захист Вітчизни» пропонуємо визначати як вольове і свідоме діяння людини, що детерміновано необхідністю відсічі та стримування збройної агресії будь-якої країни, іншими соціально-позитивними мотивами і цілями, а також природними (інстинктивними) реакціями людини.

Основні результати та висновки дослідження. Пропонуємо таку редакцію ч. 1 ст. 36 КК України: «Необхідною обороною визнаються дії, вчинені з метою захисту суспільних інтересів та інтересів держави, а також охоронюваних законом прав та інтересів особи, яка захищається, або іншої особи, від суспільно небезпечного посягання шляхом заподіяння тому, хто посягає, шкоди, необхідної і достатньої в даній обстановці для негайного відвернення чи припинення посягання, якщо при цьому не було допущено перевищення меж необхідної оборони».

Відповідно до правил законодавчої техніки обґрунтована необхідність розміщення новели, передбаченої у ст. 43-1 КК України, після максимально наближеної до неї за змістом ст. 36 із присвоєнням номера 36-1. Доцільно виключити згадку про РФ із цієї статті.

У контексті природності права особи на необхідну оборону такий її специфічний прояв (вид), як «захист Вітчизни» слід визначати як вольове і свідоме діяння людини, що детерміновано необхідністю відсічі та стримування збройної агресії будь-якої країни, іншими соціально-позитивними мотивами і цілями, а також природними (інстинктивними) реакціями людини.

Отримані результати сприятимуть з'ясуванню змісту та ознак новели, передбаченої у ст. 43-1 КК України.

Список використаних джерел

1. Конвенція про захист прав і основоположних свобод людини. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_004
2. Кваша О. О. Реалізація особою права на необхідну оборону (в контексті захисту національної безпеки України). *Проблеми підвищення ефективності кримінальної юстиції*: кол. монографія / за заг. ред. Ю. С. Шемшученка, Ю. Л. Бошицького. Київ: Ліра-К, 2021. С. 52–110.
3. Філософія права: навч. посібник / за ред. М. В. Костицького, Б. В. Чміля. Київ: Юрінком Інтер, 2000.
4. Нерсисянц В. С. Філософія права: учебник для вузов. Москва: ИНФРА-М-НОРМА, 1997. 652 с.
5. Гришук О. В., Попов Д. І. Застосування природного права при здійсненні судового угляду: філософсько-правові аспекти: монографія. Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2014. 320 с.
6. Савин П. Т. Необходимая оборона как результат социогенеза. *Вестник Московского государственного областного университета*. Серия: Юриспруденция. 2011. № 1. С. 57–62.
7. Кваша О. О., Андрусак Г. М. Необхідна оборона (захист від посягання на статеву свободу та статеву недоторканість особи): монографія. Київ, 2016. 264 с.
8. Брич Л. Кримінальне законодавство України і практика його застосування у світлі європейських стандартів прав людини. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2010. Вип. 51. С. 311–312.
9. Андрусак Г. М. Необхідна оборона при посяганні на статеву свободу та статеву недоторканість особи: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 224 с.
10. Кваша О. О. Реалізація права особи на самооборону в контексті захисту основ національної безпеки України. *Історико-правовий часопис*. Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2017. № 1 (9). С. 104–109.
11. Кваша О. О. Право на самозахист у контексті протидії злочинним посяганням на національну безпеку України. *Правова держава*. Вип. 29. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2018. С. 260–267.
12. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-е вид., доп. Харків: Право, 2013. Т. 1: Загальна частина / Баулін Ю. В., Борисов В. І., Тютюгін В. І. та ін. 2013. 376 с.
13. Кампо В. М., Савчин М. В. Конституційна держава і конституційна реформа в Україні. *Конституція і народний суверенітет в Україні: проблеми теорії і практики реалізації*: зб. наукових праць. Київ, 2008. С. 150–198.
14. Савчин М. В. Конституціоналізм і природа конституції: теорія і практика реалізації: автореферат дис... д-ра юрид. наук. Київ, 2013. 47 с.
15. Кузнецов В. В., Сийплові М. В. Кримінально-правова характеристика виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 4. С. 320–325.
16. Загинець З. А. Кримінально-правова герменевтика: монограф. Київ: Видав. дім «АртЕк», 2015. 380 с.
17. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / В. І. Борисов, В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., переробл. і допов. Харків: Право, 2015. 528 с.
18. Кузнецов В. В., Сийплові М. В. Кримінально-правова характеристика виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 4. С. 320–325.
19. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученка. 2-е вид., перероб. і доп. Київ: ТОВ «Видавництво «Юридична думка»», 2012. 1020 с.

20. Андрусяк Г. М. Ідея природного права в обґрунтуванні права на необхідну оборону. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 4. С. 259–262.

References

1. *Konventsiiia pro zakhyst prav i osnovopolozhnykh svobod liudyny*. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_004
2. Kvasha O. O. Realizatsiia osoboiiu prava na neobkhidnu oboronu (v konteksti zakhystu natsionalnoi bezpeky Ukrainy). *Problemy pidvyshchennia efektyvnosti kryminalnoi yustytzii*: kol. monohrafiia. Za zah. Red. Yu.S. Shemshuchenka, Yu. L. Boshytskoho. Kyiv: Lira-K, 2021. S. 52–110.
3. *Filosofiiia prava: navch. posibnyk / za red. M. V. Kostytskoho, B. V. Chmilia*. Kyiv: Yurinkom Inter, 2000.
4. Nersesiants V. S. *Fylosofiia prava: uchebnyk dlia vuzov*. Moskva: YNFRA-M-NORMA, 1997. 652 s.
5. Hryshchuk O. V., Popov D. I. Zastosuvannia pryrodnoho prava pry zdiisnenni sudovoho uhliadu: filosofsko-pravovi aspekty: monohrafiia. Khmelnytskyi: Khmelnytskyi universytet upravlinnia ta prava, 2014. 320 s.
6. Savyn P. T. Neobkhodymaia oborona kak rezultat sotsyoheneza. *Vestnyk Moskovskoho hosudarstvennogo oblastnogo unyversyteta*. Seryia: Yurysprudentsiia. 2011. № 1. S. 57–62.
7. Kvasha O. O., Andrusiak H. M. Neobkhidna oborona (zakhyst vid posiahannia na statevu svobodu ta statevu nedotorkanist osoby): Monohrafiia. Kyiv, 2016. 264 s.
8. Brych L. Kryminalne zakonodavstvo Ukrainy i praktyka yoho zastosuvannia u svitli yevropeiskykh standartiv prav liudyny. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia yurydychna*. 2010. Vyp. 51. S. 311–312.
9. Andrusiak H. M. Neobkhidna oborona pry posiahanni na statevu svobodu ta statevu nedotorkanist osoby: dys. kand. yuryd. nauk. Kyiv, 2015. 224 s.
10. Kvasha O. O. Realizatsiia prava osoby na samooboronu v konteksti zakhystu osnov natsionalnoi bezpeky Ukrainy. *Istoryko-pravovyi chasopys*. Lutsk: Skhidnoievrop. nats. un-t im. Lesi Ukrainky, 2017. № 1 (9). S. 104–109.
11. Kvasha O. O. Pravo na samozakhyst v konteksti protydi zlochynnym posiahanniam na natsionalnu bezpeku Ukrainy. *Pravova derzhava*. Vyp. 29. Kyiv: In-t derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho NAN Ukrainy, 2018. S. 260–267.
12. Kryminalnyi kodeks Ukrainy. Naukovo-praktychnyi komentar: u 2 t. / za zah. red. V. Ya. Tatsiia, V. P. Pshonky, V. I. Borysova, V. I. Tiutiuhina. 5-e vyd., dop. Kharkiv: Pravo, 2013. T. 1: Zahalna chastyna / Baulin Yu. V., Borysov V. I., Tiutiuhin V. I. ta in. 2013. 376 s.
13. Kampo V. M., Savchyn M. V. Konstytutsiina derzhava i konstytutsiina reforma v Ukrainy. *Konstytutsiia i narodnyi suverenitet v Ukraini: problemy teorii i praktyky realizatsii*: Zbirka naukovykh prats. Kyiv, 2008. S. 150–198.
14. Savchyn M. V. Konstytutsionalizm i pryroda konstytutsii: teoriia i praktyka realizatsii: Avtoreferat dys... d-ra yuryd. nauk. Kyiv, 2013. 47 s.
15. Kuznetsov V. V., Syiploki M. V. Kryminalno-pravova kharakterystyka vykonannia oboviazku shchodo zakhystu vitchyzny, nezalezhnosti ta terytorialnoi tsilisnosti Ukrainy. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. 2022. № 4. S. 320–325.
16. Zahynei Z. A. Kryminalno-pravova hermenevtyka: monohraf. Kyiv: Vydav. dim «ArtEk», 2015. 380 s.
17. Kryminalne pravo Ukrainy: Zahalna chastyna: pidruchnyk / V. I. Borysov, V. Ia. Tatsii, V. I. Tiutiuhin ta in.; za red. V. Ya. Tatsiia, V. I. Borysova, V. I. Tiutiuhina. 5-te vyd., pererobl. i dopov. Kharkiv: Pravo, 2015. 528 s.
18. Kuznetsov V. V., Syiploki M. V. Kryminalno-pravova kharakterystyka vykonannia oboviazku shchodo zakhystu vitchyzny, nezalezhnosti ta terytorialnoi tsilisnosti Ukrainy. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. 2022. № 4. S. 320–325.
19. Velykyi entsyklopedychnyi yurydychnyi slovnyk / za red. Yu. S. Shemshuchenka. 2-e vyd., pererob. i dop. Kyiv: TOV «Vydavnytstvo “Iurydychna dumka”», 2012. 1020 s.
20. Andrusiak H. M. Ideia pryrodnoho prava v obgruntuvanni prava na neobkhidnu oboronu. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*. 2015. № 4. S. 259–262.

Кваша О. О., Андрусяк Г. М. Дії, спрямовані на відсіч та стримування збройної агресії Російської Федерації, у контексті природного права на необхідну оборону

У статті обґрунтовано зміни до ч. 1 ст. 36 КК України. Відповідно до правил законодавчої техніки обґрунтована необхідність перенесення новели, передбаченої у ст. 43-1 КК України, після максимально наближеної до неї за змістом ст. 36 із присвоєнням номера 36-1. Доцільно виключити згадку про РФ із цієї статті. У контексті природності права особи на необхідну оборону такий її специфічний прояв (вид), як «захист Вітчизни» слід визначати як вольове і свідоме діяння людини, що детерміновано необхідністю відсічі та

стримування збройної агресії будь-якої країни, іншими соціально-позитивними мотивами і цілями, а також природними (інстинктивними) реакціями людини.

Ключові слова: агресія, природне право, захист Вітчизни, право, обов'язок, збройна агресія Російської Федерації, необхідна оборона, національна безпека, умови правомірності.

Kvasha O., Andrusyak G. Actions aimed at repelling and deterring armed aggression of the Russian Federation in the context of the natural right to necessary defense

Russia's war against Ukraine necessitated the correction of domestic criminal legislation in this part as well. Law enforcement agencies throughout the country record the commission of a significant number of war crimes by the racist occupiers. The Armed Forces of Ukraine are putting up heroic resistance to the invaders, but ordinary citizens have to independently protect themselves and their loved ones from violence by the Russians.

The article substantiates the changes to Part 1 of Art. 36 of the Criminal Code of Ukraine "Necessary defense is recognized as actions taken with the purpose of protecting public interests and the interests of the state, as well as the legally protected rights and interests of the person being defended, or another person, from a socially dangerous encroachment by causing damage to the aggressor, necessary and sufficient in the given situation to immediately repel or stop the encroachment, if at the same time it was not allowed to exceed the limits of necessary defense".

In accordance with the rules of legislative technique, the need to transfer the amendment provided for in Art. 43-1 of the Criminal Code of Ukraine, after as close as possible to it in terms of Art. 36 with assignment number 36-1.

In the context of the naturalness of a person's right to necessary defense, such a specific manifestation (type) of it as "defense of the Motherland" should be defined as a willful and conscious act of a person, which is determined by the need to repel and contain the armed aggression of any country, other socially positive motives and goals, as well as natural (instinctive) human reactions.

Key words: aggression, natural law, protection of the Motherland, right, duty, armed aggression of the Russian Federation, necessary defense, national security, conditions of legality.

DOI: 10.33663/2524-017X-2022-13-11